אונקלוס

(א) וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְּמִדְיָן חָמוּהִי דְּמֹשֶׁה יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: (ב) וּדְבַר[א] יִתְרוֹ חָמוּהִי דְּמֹשֶׁה יַת צִפֹּרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְּפַטְרָהּ[ב]: (ג) וְיַת תְּרֵין בְּנָהָא דְּשׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אָמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בְּאַרַע נוּכְרָאָה:

א. והנהיג. ב. ששלחה.

יח

א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ: ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה:

רש"י

יח (א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק[א]: יתרו. שבעה שמות נקראו לו, רעואל, יתר, יתרו, חובב, חבר, קיני, פוטיאל. יתר, ע"ש שֶׁיִּתֵּר פרשה אחת בתורה, וְאַתָּה תֶחֱזֶה (לקמן פסוק כא). יתרו, לשנתגייר וקיים המצות, הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב, שחבב את התורה, וחובב הוא יתרו שנאמר מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה (שופטים ד יא). ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה, ומהו אומר וַתָּבֹאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן (לעיל ב יח), שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי[ב]: חתן משה. כאן היה יתרו מתכבד במשה, אני חותן המלך, ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו, שנאמר וַיֶּשֶׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ[ג] (לעיל ד יח): למשה ולישראל. שֶׁקּוֹל משה כנגד כל ישראל[ד]: את כל אשר עשה. להם בירידת המן, ובבאר, ובעמלק[ה]: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כולם[ו]: (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין, לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם (לעיל ד יט), וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וגו' (שם כ), וילא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים (שם כז), אמר לו מי הם הללו, אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני, אמר לו והיכן אתה מוליכן, אמר לו למצרים, אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם, אמר לה לכי אל בית אביך, נטלה שני בניה והלכה לה[ז]:

מקורי רש"י

א. עי' זבחים דף קטז ע"א: וישמע יתרו כהן מדין מה שמועה שמע ובא ונתגייר ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע שהרי כתיב בצדו ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב ר"א המודעי אומר מתן תורה שמע [ובא] שכשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל [מלכי] עובדי כוכבים אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה וכו', ר"א אומר קריעת ים סוף שמע ובא שנא' ויהי כשמוע כל מלכי האמורי. **ב.** עי' מדרש תנחומא (פרשת שמות סי' יא): ותבאנה אל רעואל אביהם (שמות ב' יח), שבעה שמות נקראו לו, יתר יתרו, רעואל, חובב, [חבר], קיני, פוטיאל. ועי' שמות רבה (פרשה כז סי' ח): וישמע יתרו שבעה שמות נקראו לו יתר כשהיה עובד כוכבים שנאמר (שם ד) וישב אל יתר חותנו, ומשנתגייר הוסיף לו אות אחת כשם שעשה לאברהם ונקרא יתרו, ד"א יתרו שיתר פרשה אחת בתורה שנאמר ואתה תחזה מכל העם, חובב שחיבב את התורה כמו שכתוב בפרשת (במדבר י) ויאמר משה לחובב. ועי' ילקוט שמעוני (ח"א רמז קסט): רעואל היה שמו כשהוא אומר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה חובב היה שמו ולא רעואל היה שמו ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן, מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. **ג.** עי' מכילתא יתרו (פרשה א): מתחלה היה משה מתכבד בחמיו שנא' שמות ד' וילך משה וישב אל יתר חתנו עכשיו חמיו מכבדו ואומר לו מה טיבך אמר אני חותן משה. **ד.** עי' שם: את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. שקל משה כישראל וישראל כמשה שקל רב כתלמיד ותלמיד כרב. **ה.** עי' שם: את כל אשר עשה ה'. שנתן תורה לעמו ישראל. את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. אשר מצאתם על הים. בדרך, זו מלחמת עמלק. ויצילם ה'. הצילם המקום מן הכל. **ו.** עי' מכילתא דרבי ישמעאל יתרו (מסכתא דעמלק פרשה א): כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקדוש ב"ה לישראל. **ז.** עי' מכילתא יתרו (פרשה א): ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה. רבי יהושע אומר אחר שנפטרה ממנו בגט נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שילוח מה שלוח האמור להלן גט אף כאן גט. רבי אלעזר המודעי אומר מאחר שנפטרה ממנו במאמר שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים שנאמר שמות ג' לכה ואשלחך אל פרעה באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים שנאמר שם ד' ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים באותה שעה אמר לאהרן לך לקראת משה יצא לקראת משה וחבקו ונשקו א"ל משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין א"ל מה טף ונשים אלו עמך אמר לו אשתי ובני ולאן אתה מוליכם למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערי' ועכשו נצטער גם באלו באותה שעה אמר לצפורה לכי לבית אביך ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה לכך נאמר אחר שלוחיה.

ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי
וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה: ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה
וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא
חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים: ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי
חֹתְנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ:
ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־
לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה:
ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת
כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה:
ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה

אונקלוס

(ד) וְשׁוּם חָד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהֵיהּ
דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁזְבַנִּי מֵחַרְבָּא
דְּפַרְעֹה: (ה) וְאָתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי
דְּמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְוַת מֹשֶׁה
לְמַדְבְּרָא דְּהוּא שָׁרֵי תַּמָּן לְטוּרָא
דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ: (ו) וַאֲמַר
לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי
לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנָהָא עִמָּהּ:
(ז) וּנְפַק מֹשֶׁה לְקֳדָמוּת חֲמוּהִי
וּסְגִיד וּנְשֵׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא:
(ח) וְאִשְׁתְּעִי מֹשֶׁה לְחֲמוּהִי יַת כָּל
דַּעֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק
יִשְׂרָאֵל יַת כָּל עַקְתָּא דְּאַשְׁכְּחַתְנוּן
בְּאוֹרְחָא וְשֵׁזְבִינוּן יְיָ: (ט) וְחַדֵּי
יִתְרוֹ עַל כָּל טַבְתָּא דַּעֲבַד יְיָ

ג. להר שנתגלה עליו כבוד ה׳. ד. ולמצריים. ה. צרה. ו. ושמח.

רש״י

(ד) ויצלני מחרב פרעה. כשגילו דתן ואבירם על דבר המלרי, ובקש להרוג את משה, נעשה צוארו כעמוד של שיש[ח]: (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה, אלא בשבחו של יתרו דְּבֶר הכתוב, שהיה יושב בכבודו של עולם, ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקוס תהו, לשמוע דברי תורה[ט]: (ו) ויאמר אל משה. ע״י שליח[י]: אני חתנך יתרו וגו׳. אם אין אתה יולא בגיני לא בגין אשתך, ואם אין אתה יולא בגין אשתך לא בגין שני בניה[כ]: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה, כיון שיצא משה, יצא אהרן נדב ואביהוא, ומי הוא שראה את אלו יולאין ולא יצא[ל]: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי, כשהוא אומר איש לרעהו, מי הקרוי איש, זה משה, שנאמר וְהָאִישׁ מֹשֶׁה[מ] (במדבר יב ג): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה[נ]: את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק[ס]: התלאה. למ״ד אל״ף מן היסוד של התיבה, והתי״ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים, וכן תרומה, תנופה, תקומה, תנואה: (ט) ויחד יתרו. ושמח יתרו, זהו פשוטו. ומדרש אגדה, נעשה בשרו חדודין חדודין, מיצר על אבוד מצרים, היינו דאמרי אינשי, גיורא עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי קמיה.

מקורי רש״י

ח. עי׳ שמות רבה (פרשה א סי׳ לא): ויבקש להרוג את משה, שלח פרעה והביאו סייף שאין כמותה, ונתנו י׳ פעמים על צוארו ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הזיקתו, שנאמר (שיר ז) צוארך כמגדל השן. **ט.** עי׳ מכילתא (שם): אל המדבר אשר חונה שם הר האלהים. הרי הכתוב מתמיה עליו שהיה שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת למדבר ציה ותוהו ואין בו כלום. לכך נאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. **י.** עי׳ שם: ויאמר [אל] משה אני חותנך יתרו ואשתך ושני בניך עמה. רבי יהושע אומר כתב לו באגרת. רבי אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח ואמר לו עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגין אשתך ואם לא עשה בגין בניה לכך נאמר ויאמר אל משה וגו׳. **כ.** עי׳ הערה הקודמת. **ל.** עי׳ תנחומא (ויגש סי׳ ז): א״ר יודן בשם ר׳ איבו שני בני אדם ראו כבוד גדול מה שלא ראה בריה בעולם ואלו הן יתרו ויעקב יתרו כשבא אצל משה כתיב בו ויצא משה לקראת חותנו (שמות יח) מי היה רואה משה יוצא ואינו יוצא שרי אלפים ושרי מאות יוצאין ולא היה יוצא שבעים זקנים יוצאין ולא היה יוצא אהרן כהן גדול יוצא ולא היה יוצא התחילו כל ישראל יוצאין לקראת יתרו וכו׳. **מ.** עי׳ מכילתא פרשת יתרו (פרשה א): וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו מי קרוי איש הלא משה שנא׳ במדבר י״ב והאיש משה הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו. מכאן אמרו שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו. **נ.** עי׳ מכילתא יתרו שם: ויספר משה לחותנו. למושכו ולקרבו לתורה. **ס.** עי׳ מכילתא יתרו שם: את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. אשר מצאתם על הים. בדרך. זו מלחמת עמלק. **ע.** עי׳ סנהדרין (צד ע״א): ויחד יתרו, רב ושמואל. רב אמר שהעביר חרב חדה על בשרו, ושמואל אמר שנעשה חדודים חדודים כל בשרו. אמר רב, היינו דאמרי אינשי, גיורא עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי קמיה.

לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם: י וַיֹּאמֶר
יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם
וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־
מִצְרָיִם: יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־
הָאֱלֹהִים כִּי בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם: יב וַיִּקַּח
יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא
אַהֲרֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן
מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת

אונקלוס

לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְמִצְרָאֵי[ז]: (י) וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דְּשֵׁיזִיב יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי[ח] וּמִידָא דְפַרְעֹה דְשֵׁיזִיב יַת עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי[ט]: (יא) כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִינֵיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָמָא דְחָשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמֵידַן יַת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דְּנִינוּן[י]: (יב) וְקַרֵיב יִתְרוֹ חָמוּהִי דְמֹשֶׁה עַלְוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם[ל] יְיָ וְאָתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חָמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ: (יג) וַהֲוָה מִיּוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי

ז. של המצריים. ח. המצריים. ט. רידוי ומרדות המצריים. י. ואין אלהים חוץ ממנו. כ. שחשבו המצריים לדון את ישראל בו נידונו. ל. קדשים לפני.

רש"י

והבאר והתורה[פ], ועל כולן אשר הצילו מיד מצרים, עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים, שהיתה הארץ מסוגרת, ואלו יצאו ששים רבוא[צ]: (י) **אשר הציל אתכם מיד מצרים.** אומה קשה: **ומיד פרעה.** מלך קשה: **מתחת יד מצרים.** כתרגומו לשון רדוי ומרות, היד שהיו מכבידים עליהם, היא העבודה[ק]: (יא) **עתה ידעתי.** מכירו הייתי לשעבר, ועכשיו ביותר[ר]: **מכל האלהים.** מלמד שהיה מכיר בכל עבודת אלילים שבעולם, שלא היתה עבודת אלילים שלא עבדה[ש]: **כי בדבר אשר זדו עליהם.** כתרגומו, במה דְּמוּ לאבדם והם נאבדו במה[ת]: **אשר זדו.** אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו לשון וַיָּזֵד יַעֲקֹב נָזִיד (בראשית כה טו), בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) **עולה.** כמשמעה, שהיא [כולה] (עולה) כליל: **זבחים.** שלמים: **ויבא אהרן וגו'.** ומשה היכן הלך, והלא הוא שיצא לקראתו

וגרם לו את כל הכבוד, אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם[א]: **לפני האלהים.** מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה, כאילו נהנה מזיו השכינה[ב]: (יג) **ויהי ממחרת.** מולאי יום הכפורים היה, כך שנינו בספרי (מכילתא יתרו ג), ומהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים, שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי וגו' (פסוק טז), ומשנתנה תורה עד יום הכפורים לא יצא משה לשפוט את העם, שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות, ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכפורים. ואין פרשה זו כתובה כסדר, שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה, אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה, שהרי נאמר כאן וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת חֹתְנוֹ (פסוק כז), ומצינו

מקורי רש"י

פ. עי' מכילתא (שם): ויחד יתרו וגו'. רבי יהושע אומר בטובת המן הכתוב מדבר. אמרו לו המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם הפת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל המטעמים שבעולם שנא' טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה. רבי אלעזר המודעי אומר בטובת הבאר הכתוב מדבר אמרו לו הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם יין יין וטעם יין חדש וטעם חלב וטעם דבש טעם כל הממתקין שבעולם שנאמר טובת הטובה כל הטובה על כל הטובה. **צ.** עי' שם: כי גדול ה'. אמרו מתחלה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה סוגרת ומסוגרת ועכשו הוציא ששים ריבוא בני אדם ממצרים לכך נאמר כי גדול ה'. **ק.** עי' שם: מתחת יד מצרים. מתחת השעבוד ההוא של מצרים. **ר.** עי' שמות רבה (פרשה כב סי' א): וכן יתרו אומר (שמות יח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר וגו', אמר מכירו הייתי לשעבר וביותר עתה שבמחשבה שחשבו לאבד את ישראל בה דנם הקדוש ברוך הוא שנאמר (שם) כי בדבר אשר זדו עליהם. **ש.** עי' מכילתא (יתרו פרשה א): מכל האלהים. אמרו לא הניח יתרו עבודה זרה בכל העולם שלא עבר עליה ולא עבדה שנאמר מכל האלהים. **ת.** עי' לעיל הערה ר. **א.** עי' מכילתא (שם): ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים. ומשה להיכן הלך והלא מתחלה יצא לקראתו שנא' ויצא משה לקראת חותנו להיכן הלך אלא מלמד שהיה עומד ומשמש עליהם. **ב.** עי' ברכות (סד ע"א): ואמר רבי אבין הלוי, כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה. שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים. וכי לפני אלהים אכלו, והלא לפני משה אכלו, אלא לומר לך, כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה.

וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם
עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב: יד וַיַּרְא חֹתֵן
מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר
מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ
אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר
עַד־עָרֶב: טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי
הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים: טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא
אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי
אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו: יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן
מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה:
יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ
כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂתוֹ לְבַדֶּךָ:
יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ

אונקלוס

וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמִדַּן יַת עַמָּא וְקָם
עַמָּא עֲלוֹהִי דְּמֹשֶׁה מִן צַפְרָא עַד
רַמְשָׁא: (יד) וַחֲזָא חָמוּהִי דְּמֹשֶׁה
יַת כָּל דְּהוּא עָבִיד לְעַמָּא וַאֲמַר
מַה פִּתְגָמָא הָדֵין דְּאַתְּ עָבִיד לְעַמָּא
מַה דִּין[מ] אַתְּ יָתִיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל
עַמָּא קַיְימִין עִילַּוָּךְ מִן צַפְרָא עַד
רַמְשָׁא: (טו) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְחָמוּהִי
אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפָּן
מִן קֳדָם יְיָ: (טז) כַּד הֲוֵי לְהוֹן דִּינָא[ס]
אָתַן לְוָתִי וְדָאֵינָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין
חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעֲנָא לְהוֹן יַת קְיָימַיָּא[ע]
דַּיְיָ וְיַת אוֹרַיְיתֵיהּ: (יז) וַאֲמַר חָמוּהִי
דְּמֹשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין[פ] פִּתְגָמָא דְּאַתְּ
עָבִיד: (יח) מִילְּאָה תִּילְּאֵי[צ] אַף אַתְּ
אַף עַמָּא הָדֵין דְּעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר
מִינָּךְ פִּתְגָמָא לָא תֵיכוֹל לְמַעְבְּדֵיהּ
בִּלְחוֹדָךְ: (יט) כְּעַן קַבֵּיל מִינִּי
אֶמְלְכִינָךְ[ק] וִיהֵי מֵימְרָא[ר] דַּיְיָ בְּסַעֲדָךְ

מ. מה זה. נ. לבקש ללמוד מלפני ה'. ס. דין. ע. חוקים. פ. ראוי. צ. תתעייף מאוד. ק. קבל ממני ואיעץ לך. ר. דבר.

רש"י

במסע הדגלים שאמר לו משה נסעים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם וגו' (במדבר י כט) אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ (שם לא), ואם זה קודם מתן תורה, מששלחו והלך היכן מצינו שחזר. ואם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב וכנו של יתרו היה, הוא חובב הוא יתרו, שהרי כתיב מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה (שופטים ד יא): **וישב משה** וגו' **ויעמד העם.** יושב כמלך וכולן עומדים, והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודו של ישראל, והוכיחו על כך, שנאמר מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל הָעָם נִצָּב (פסוק יד): **מן הבקר עד הערב.** אפשר לומר כן, אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית. כתיב הכא ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. **ד.** עי' מכילתא יתרו (פרשה ב): גם אתה. אתה, במעשה בראשית, שנאמר בו וַיְהִי עֶרֶב וגו'[ג] (בראשית א ה): (טו) **כי יבא.** כמו כי בא, לשון הווה: **לדרש אלהים.** כתרגומו לְמִתְבַּע אוּלְפָּן, לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) **כי יהיה להם דבר בא.** מי שיהיה לו [הדבר] (דבר) בא אלי: (יז) **ויאמר חתן משה.** דרך כבוד קורלו הכתוב חותנו של מלך: (יח) **נבל תבל.** כתרגומו. ולשונו לשון כמישה פלייש"טרא, כמו וְהֶעָלֶה נָבֵל (ירמיה ח יג), כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וגו' (ישעיה לד ד), שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח, וכחו תש ונלאה: **גם אתה.** לרבות אהרן וחור וע' זקניס[ד]: **כי כבד ממך.** כובדו רב יותר מכחך[ה]: (יט) **איעצך ויהי אלהים עמך.** בעצה, אמר לו לא המלך בגבורה[ו]:

מקורי רש"י

ג. עי' שבת (י ע"א): רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כולי יומא הוה קא חליש לבייהו, תנא להו רב חייא בר רב מדפתי, ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כלו, תורתו מתי נעשית, אלא לומר לך, כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית. כתיב הכא ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. **ד.** עי' מכילתא יתרו (פרשה ב): גם אתה. אתה, זה משה. גם, זה אהרן. העם הזה, זה שבעים זקנים דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר, אתה, זה משה. גם, זה אהרן נדב ואביהוא. העם הזה, אלו שבעים זקנים. **ה.** עי' שם: כי כבד ממך הדבר. אמר לו הסתכל בקורה זו כשהיא לחה שנים שלשה נכנסין תחתיה ואין יכולין לעמוד בה ארבעה חמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמוד בה כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשותו לבדך. **ו.** עי' שם: ועתה שמע בקולי איעצך. אם תשמעני ייטב לך. איעצך ויהי אלהים עמך צא והמלך בגבורה.

אונקלוס

הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא תְּבַע אוּלְפַּן מִן
קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יַת
פִּתְגָמַיָּא לְקֳדָם יְיָ: (כ) וְתַזְהַר
יַתְהוֹן יַת קְיָימַיָּא וְיַת אוֹרַיְיתָא
וּתְהוֹדַע לְהוֹן יַת אוֹרְחָא דִּיהָכוּן
בָּהּ וְיַת עוֹבָדָא דִּיעַבְדוּן: (כא) וְאַתְּ
תֶּחְזֵי מִכָּל עַמָּא גַּבְרִין דְּחֵילָא
דַּחֲלָיָא דַיְיָ גּוּבְרִין דְּקִשׁוֹט דְּסָנְן
לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי
אַלְפִין רַבָּנֵי מַאֲוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין
וְרַבָּנֵי עִישׁוֹרְיָתָא: (כב) וְיִדּוֹנוּן יַת
עַמָּא בְּכָל עִידָּן וִיהֵי כָּל פִּתְגָם
רַב יֵיתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָם זְעִיר
יְדוֹנוּן אִינוּן וְיִקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן
עִמָּךְ: (כג) אִם יַת פִּתְגָמָא הָדֵין
תַּעֲבִיד וִיפַקְּדִינָךְ יְיָ וְתִיכוֹל לְמִיקָם
וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵיהּ
יְהַךְ בִּשְׁלָם: (כד) וְקַבֵּיל מֹשֶׁה
לְמֵימַר חָמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דַּאֲמַר:
(כה) וּבְחַר מֹשֶׁה גַּבְרִין דְּחֵילָא
מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנֵּי יַתְהוֹן רֵישִׁין
עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מַאֲוָתָא
רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׁוֹרְיָתָא:

ש. תבקש תלמוד מלפני. ת. לפני.
א. התורה. ב. לקבל כסף ותמנה. ג. ילך.
ד. וקיבל משה את דבר. ה. ומינה.

הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ
אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים: כ וְהִזְהַרְתָּה
אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם
אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר
יַעֲשׂוּן: כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל
יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ
עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים
וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת: כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת
וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר
הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ:
כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים
וְיָכֹלְתָּ עָמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא
בְשָׁלוֹם: שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ
כֹּל אֲשֶׁר אָמָר: כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל
מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי
אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת:

רש"י

היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום, ושואל משפטיס מאתו[ז]: **את הדברים.** דברי ריבותם: (כא) **ואתה תחזה.** ברוח הקדש שעליך[ח]: **אנשי חיל.** עשירים, שאין צריכין להחניף ולהכיר פניס[ט]: **אנשי אמת.** אלו בעלי הבטחה, שהס כדאי לסמוך על דבריהס, שע"י כן יהיו דבריהס נשמעין[י]: **שנאי בצע.** ששונאין את ממונס בדין, כהיא דאמרינן, כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא, לאו דיינא הוא[כ]: **שרי אלפים.** הס היו שש מאות שריס לשש מאות אלף: שרי מאות. ששת אלפיס היו: שרי חמשים. י"ב אלף: שרי עשרת. ששיס אלף[ל]: (כב) **ושפטו.** וידונון, לשון לווי: **והקל מעליך.** דבר זה להקל מעליך. והקל, כמו וְהַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ (לעיל ח יח), וְהַכּוֹת אֶת מוֹאָב (מלכים ב' ג כד), לשון הווה: (כג) **וצוך אלהים ויכלת עמד.** המלך בגבורה, אס יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד, ואס יעכב על ידך לא תוכל לעמוד[מ]: **וגם כל העם הזה.** אהרן נדב ואביהוא, ושבעיס זקניס הנלויס עתה עמך[נ]:

מקורי רש"י

ז. עי' שם: היה אתה לעם וגו'. היה להם ככלי מלא דברות. **ח.** עי' שם: ואתה תחזה מכל העם, תחזה בנבואה. **ט.** עי' שם: אנשי חיל, אלו עשירים ובעלי ממון. **י.** עי' שם: אנשי אמת אלו בעלי אבטחה. **כ.** עי' ב"ב נח ע"ב: כל דיין דמתקרי לדין ומפקין מיניה ממונא בדין לאו שמיה דיין. **ל.** עי' שם: ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. שרי אלפים שש מאות. שרי מאות ששת אלפים. שרי חמשים שנים עשר אלף. שרי עשרות ששים אלף. נמצאו כל שרי ישראל שבע רבוא ושמונה אלפים ושש מאות. **מ.** עי' שם: צא והמלך בגבורה. וצוך אלהים ויכלת עמוד. אם מודה לך ויכלת עמוד, ואם לאו אי אתה יכול לעמוד. **נ.** עי' שם: וגם כל העם הזה וגו'. אהרן נדב ואביהוא וע' איש מזקני ישראל יבא לשלום.

כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה
יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם:
כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ: פ
רביעי **יט** א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי:
ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר
וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: ג וּמֹשֶׁה עָלָה
אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר
כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגִּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס

(כו) וְדַיְינוּן יַת עַמָּא בְּכָל עִידָן יַת פִּתְגָם קָשֵׁי מַיְיתִין לְוַת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר דַיְינִין אִינּוּן: (כז) וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יַת חָמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ: (א) בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמֵיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי: (ב) וּנְטָלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַּמָּן יִשְׂרָאֵל לַקֳבֵל טוּרָא: (ג) וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם[א] יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

א. לפני.

רש"י

(כו) **ושפטו.** וְדַיְינוּן יָת עַמָּא: **יביאון.** מָיְיתִין: **ישפוטו הם.** כמו ישפטו, וכן לא תַּעֲבוֹרִי (רות ב ח), כמו לא תעברי. ותרגומו דַיְינִין אִינּוּן. מקראות העליונים היו לשון צווי, לכך מתורגמין וידונון, יֵיתוּן, יְדוּנוּן, ומקראות הללו לשון עשייה: (כז) **וילך לו אל ארצו.** לגייר בני משפחתו: **יט** (א) **ביום הזה.** בראש חדש[א]. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא, מהו ביום הזה, שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו[ב]: (ב) **ויסעו מרפידים.** למה הולרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו, והלא כבר כתב שברפידים היו חונים, בידוע שמשם נסעו, אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני, מה ביאתן למדבר סיני בתשובה, אף נסיעתן מרפידים בתשובה[ג]: **ויחן שם ישראל.** כאיש אחד בלב אחד, אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת[ד]: **נגד ההר.** למזרחו, וכל מקום שאתה מוצא נגד, פניס למזרח (מכילתא פרשת בחדש פרשה ח): (ג) **ומשה עלה.** ביום השני (שם ג), **וכל עליותיו** בהשכמה היו, שנאמר **וַיַּשְׁכֵּם** מֹשֶׁה **בַּבֹּקֶר**[ה] (לקמן לד ד): **כה תאמר.** בלשון הזה וכסדר הזה[ו]: **לבית יעקב.** אלו הנשים, תאמר להם בלשון רכה[ז]: **ותגיד לבני ישראל.** עונשין ודקדוקין פירש לזכרים, דברים הקשין כגידין[ח]:

מקורי רש"י

א. עי' שבת (פו ע"ב): אומר בשבעה בו אמר רבא דכולי עלמא בראש חדש אתו למדבר סיני כתיב הכא ביום הזה באו מדבר סיני וכתיב התם החדש הזה לכם ראש חדשים מה להלן ראש חדש אף כאן ראש חדש ודכולי עלמא. **ב.** עי' תנחומא יתרו (סי' יג): ביום הזה באו מדבר סיני, כי ביום הזה באו, אלא כשתהא לומד, אל יהו בעיניך ישנים, אלא כאילו היום הזה ניתנה, ביום ההוא אין כתיב כאן, אלא ביום הזה. **ג.** עי' מכילתא יתרו (פרשת בחדש פרשה א): ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני. והלא כבר נאמר בפרשת מסעות ויסעו מרפידים וכו' ומה תלמוד לומר באו מדבר סיני הקיש נסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני מה ביאתם למדבר סיני בתשובה אף נסיעתם מרפידים בתשובה. דבר אחר הקיש ביאתם מדבר סיני לנסיעתם מרפידים מה נסיעתם מרפידים מכעיסין למקום לשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו אף ביאתם מדבר סיני היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו. **ד.** עי' ויקרא רבה (פרשה ט סי' ט): גדול השלום, שבכל המסעות כתי' (במדבר לג) ויסעו ויחנו, נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת. כיון שבאו כולם לפני הר סיני, נעשו כולם חנייה אחת הדא דכתיב (שמות יט) ויחן שם ישראל ויחנו שם בני ישראל אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל אמר הקב"ה הרי שעה שאני נותן תורה לבני. **ה.** עי' שבת (פו ע"א): כדאמר רב אדא בר אהבה, משה בהשכמה עלה, ובהשכמה ירד. בהשכמה עלה, דכתיב וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני. בהשכמה ירד, דכתיב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. מקיש ירידה לעלייה, מה עלייה בהשכמה, אף ירידה בהשכמה. ועי' מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק יט): וירד משה מן ההר אל העם, מלמד שלא הלך לתוך ביתו ולא פנה לעסיקין אחרים. מנ' שכשהיה מחזיר את השליחות לא היה מחזירה אלא בבקר, ת"ל ויפסל שני לוחות אבנים כראשונים, וישכם משה בבקר (שמ' לד ד). זה הכלל לכל שנצטוה, מה ת"ל כאשר צוה ה' אתו (שם), אלא זה בנין אב, שכשהיה משה מחזיר את השליחות, לא היה מחזירה אלא בבקר. **ו.** עי' מכילתא יתרו (פרשת בחדש פרשה ב): כה. בלשון הקדש. כה כסדר הזה. כה כענין הזה. כה שלא תפחות ולא תוסיף. **ז.** עי' שם: כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים. ותגד לבני ישראל אלו האנשים. דבר אחר כה תאמר לבית יעקב בלשון רכה אמור ראשי דברים לנשים. ותגד לבני ישראל ותדקדק עמהם ואמור להם. **ח.** עי' שמות רבה (כח ב) אלו הנשים א"ל אמור להם ראשי דברים שהם יכולות לשמוע ותגיד לבני ישראל אלו האנשים א"ל אמור

ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא
אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי:
ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־בְּרִיתִי וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־
לִי כָּל־הָאָרֶץ: ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים
וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם
וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
צִוָּהוּ יְהוָה: ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ

אונקלוס

(ד) אַתּוּן חֲזַיתּוּן דַּעֲבָדִית לְמִצְרָאֵי[ב]
וְאַטֵּלִית יַתְכוֹן כִּדְעַל[ג] גַּדְפֵי נִשְׁרִין
וְקָרֵיבִית[ד] יַתְכוֹן לְפוּלְחָנִי[ה]: (ה) וּכְעַן
אִם קַבָּלָא תְּקַבְּלוּן לְמֵימְרִי[ו] וְתִטְּרוּן
יַת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חֲבִיבִין[ז] מִכָּל
עַמְמַיָּא אֲרֵי דִּילִי כָּל אַרְעָא:
(ו) וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי[ח] מַלְכוּת כַּהֲנִין
וְעַם קַדִּישׁ אִילֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּתְמַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ז) וַאֲתָא מֹשֶׁה
וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר[ט] קֳדָמֵיהוֹן יַת
כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵּין דְּפַקְּדֵיהּ יְיָ:
(ח) וְאָתִיבוּ כָל עַמָּא כַּחֲדָא[י] וַאֲמַרוּ

ב. למצריים. ג. כמו על. ד. וקירבתי. ה. לעבודתי. ו. תשמעו לדברי. ז. חביבים לפני. ח. לפני. ט. וסידר. י. כאחד.

רש"י

(ד) **אתם ראיתם.** לא מסורת היא בידכם, ולא בדברים אני משגר לכם, לא בעדים אני מעיד עליכם, אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם, ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם[ט]: **ואשא אתכם.** זה יום שבאו ישראל לרעמסס, שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן, ולשעה קלה כשבאו ליסע ונלאת, נקבצו כלם לרעמסס[י]. ואונקלוס תרגם ואשא, וַאֲטֵלִית יָתְכוֹן, כמו ואסיע אתכם, תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: **על כנפי נשרים.** כנשר הנושא גוזליו על כנפיו, שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם, לפי שמתירא מעוף אחר שפורח על גביהם, אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ, לפי שאין עוף אחר פורח על גביו, לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני, אף אני עשיתי כן, וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים (לעיל יד יט) וגו' וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וגו' (שם כ), והיו מצרים זורקים חצים ואבני פְּלִיסְטְרָאוֹת, והענן מקבלם[כ]: **ואבא אתכם אלי.** כתרגומו: (ה) **ועתה.** אם עתה תקבלו עליכם, יערב לכם מכאן ואילך, שכל התחלות קשות[ל]: **ושמרתם את בריתי.** שאכרות עמכם על שמירת התורה: **סגלה.** אומר חביב, כמו וּסְגֻלַּת מְלָכִים (קהלת ב ח), כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גוזזים אותם, כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות, ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם, ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת[מ], כי לי כל הארץ, והם בעיני ולפני לכלום: (ו) **ואתם תהיו לי ממלכת כהנים.** שרים, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר, וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ (שמואל ב׳ ח יח): **אלה הדברים.** לא פחות ולא יותר[נ]:

מקורי רש"י

להם דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע. **ט.** עי׳ מכילתא שם: אתם ראיתם. לא במסורת אני אומר לכם, לא כתובים הם לכם לא כתבים אני משגר לכם, לא עדים אני מעמיד, אלא אתם ראיתם. ראו על כמה הם חייבין על העבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים לשעבר לא נפרעתי מהם אלא על ידכם. **י.** עי׳ שם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. רבי אליעזר אומר זה יום רעמסס לפי שנתקבצו כלם ובאו רעמסס לשעה קלה. **כ.** עי׳ שם: ואשא אתכם על כנפי נשרים מה נשתנה נשר זה מכל העופות כלם שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ מוטב שיכנס בו ולא בבנו. משל לאחד שהיה מהלך בדרך והיה בנו מנהג לפניו ובאו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו מלאחריו בא הזאב לטרפו מאחוריו נטלו מאחוריו ונתנו לפניו ליסטים מלפניו וזאב מלאחריו נטלו ונתנו על כתיפו שנאמר (דברים א׳) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה׳ אלהיך. **ל.** עי׳ שם: ועתה אם שמוע תשמע בקולי. ועתה קבלו עליכם, שכל התחלות קשות. עי׳ שם: ועתה אם שמוע תשמע בקולי. ועתה קבלו עליכם, שכל התחלות קשות. **מ.** עי׳ פסיקתא רבתי (פיסקא יא): מה הסגולה הזו, חביבה על אדם יותר מכל מה שיש לו כך ישראל חביבין לפני הקדוש ברוך הוא מכל האומות שנאמר ונתנך ה׳ עליון על כל גויי הארץ (דברים כ״ח א׳) וכן הוא אומר ברוך תהיה מכל העמים (שם ז׳ י״ד). **נ.** עי׳ מכילתא שם: אלה הדברים. שלא תפחות ולא תוסיף.

כֹּ֥ל אֲשֶׁר־דִּבֶּ֖ר יְהוָ֑ה נַעֲשֶׂ֑ה וַיָּ֣שֶׁב מֹשֶׁ֥ה אֶת־דִּבְרֵ֥י
הָעָ֖ם אֶל־יְהוָֽה׃ ט וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה הִנֵּ֨ה
אָנֹכִ֜י בָּ֣א אֵלֶ֗יךָ בְּעַ֣ב הֶֽעָנָן֒ בַּעֲב֞וּר יִשְׁמַ֤ע הָעָם֙
בְּדַבְּרִ֣י עִמָּ֔ךְ וְגַם־בְּךָ֖ יַאֲמִ֣ינוּ לְעוֹלָ֑ם וַיַּגֵּ֥ד מֹשֶׁ֛ה
אֶת־דִּבְרֵ֥י הָעָ֖ם אֶל־יְהוָֽה׃ י וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֤ה אֶל־
מֹשֶׁה֙ לֵ֣ךְ אֶל־הָעָ֔ם וְקִדַּשְׁתָּ֥ם הַיּ֖וֹם וּמָחָ֑ר וְכִבְּס֖וּ
שִׂמְלֹתָֽם׃ יא וְהָיוּ֥ נְכֹנִ֖ים לַיּ֣וֹם הַשְּׁלִישִׁ֑י כִּ֣י בַּיּ֣וֹם
הַשְּׁלִשִׁ֗י יֵרֵ֧ד יְהוָ֛ה לְעֵינֵ֥י כָל־הָעָ֖ם עַל־הַ֥ר סִינָֽי׃

אונקלוס

כֹּל דְּמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וְאָתִיב מֹשֶׁה יַת
פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם[כ] יְיָ׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ[ל] בְּעֵיבָא
דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי
עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוֵּי
מֹשֶׁה יַת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם[מ] יְיָ׃
(י) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵיזִיל לְוַת עַמָּא
וּתְזַמְנִינוּן יוֹמָא דֵין וּמְחָר וִיחַוְרוּן
לְבוּשֵׁיהוֹן[נ]׃ (יא) וִיהוֹן זַמִּינִין[ס] לְיוֹמָא
תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי[ע]
יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי׃

כ. לפני. ל. מתגלה לך. מ. לפני.
נ. לבושיהם. ס. מוכנים. ע. יתגלה.

רש״י

(ח) **וישב משה את דברי העם וגו׳.** ביום המחרת שהוא יום שלישי, שהרי בהשכמה עלה. וכי צריך היה משה להשיב, אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה, שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני, איני צריך להשיב[ס]: (ט) **בעב הענן.** במעבה הענן, וזהו ערפל[ע]: **וגם בך.** גם בנביאים הבאים אחריך[פ]: **ויגד משה וגו׳.** ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: **את דברי העם וגו׳.** תשובה על דבר זה שמעתי מהם, שרצונם לשמוע ממך, אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך, רצוננו לראות את מלכנו[צ]: (י) **ויאמר ה׳ אל משה.** אם כן שמזקיקין לְדַבֵּר עמם, לך אל העם: **וקדשתם.** וזימנתם, שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) **והיו נכנים.** מובדלים מאשה[ק]: **ליום השלישי.** שהוא ששה בחדש[ר], ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה[ש], כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים, ואין מוקדם ומאוחר בתורה (סנהדרין מט ע״ב): **לעיני כל העם.** מלמד, שלא היה בהם סומא, שנתרפאו כולם[ת]:

מקורי רש״י

ס. עי׳ שם: וישב משה את דברי העם אל ה׳. וכי צריך היה משה להשיב אלא למדה תורה דרך ארץ בא משה והשיב תשובה לשולחו, שכן אמר משה, אף על פי שהוא יודע ועד, אשיב תשובה לשולחני. **ע.** עי׳ שם: ויאמר ה׳ אל משה הנני בא אליך בעב הענן. בענן עבה ואי זה זה ערפל שנאמר שמות כ׳ ומשה נגש אל הערפל. **פ.** עי׳ שם: וגם בך יאמינו לעולם, גם בך, גם בנביאי׳ העתידים לעמוד אחריך. **צ.** עי׳ שם: רבי אומר, וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום, אמרו, רצוננו לשמוע מפי מלכנו, לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך, אמר המקום, תן להם מה שבקשו, בעבור ישמע העם. דבר אחר, אמרו רצוננו לראות את מלכנו, לא דומה שומע לרואה, כי ביום השלישי ירד ה׳ לעיני כל העם על הר סיני. **ק.** עי׳ שם (פרשה ג): ויאמר אל העם היו נכונים. אבל לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה אלא היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה, מה היו נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה. **ר.** עי׳ שם: והיו נכונים ליום השלישי. זה יום ששי. שבו נתנה תורה שנאמר כי ביום השלישי. **ש.** עי׳ מכילתא יתרו (מסכתא דבחדש פרשה ג): ויאמר ה׳ אל משה לך אל העם וקדשתם היום. זה יום רביעי, ומחר, זה יום חמישי, והיו נכונים ליום השלישי, זה יום ששי, שבו נתנה תורה. ומה עשה משה בחמישי, השכים בבקר ובנה מזבח תחת ההר, שנ׳ (שמות כד ד) וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר, העמיד שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל, דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים שתים עשרה מצבה על כל שבט ושבט. **ת.** עי׳ שם: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומים. **ועי׳** פסיקתא דרב כהנא (פסקא יב אות יט): א״ר יהודה בר׳ סימון, אמ׳ להם הקדוש ברוך הוא חידוש דברים אני עושה ומחדש אתכם. למלך שהיה לו בן ועמד הבן על פירקו, ביקש להשיאו ולא היה לו אנגנטרון חדשה, א׳ המלך אין כבודו של בני כן, אם נמתין עד שנעשה אנגנטירין חדשה אני מאחר שמחתו של בני. מה עשה המלך, הביא נפחים ואומנים והיו מצחצחים בכלי נחשת, והביא חרשים והיו מסרגין בכלי העץ, נמצא המלך משיא את בנו על אנגנטירין ישנה שהיא נראית חדשה. כך הקדוש ברוך הוא בשעה שיצאו ישר׳ ממצרים ביקש ליתן להם התורה, והיו בתוכן סומין חיגרים חרשים, א׳ הקדוש ברוך הוא התורה כולה שלימה, שנ׳ תורת י״י תמימה (תהלים יט ח), נותן אותה לדור הזה שיש בהם בעלי מומין, ואם נמתין עד שיעמדו בניהם, אני מאחר בשמחתה של תורה, מה עשה הקדוש ברוך הוא, ריפא אותם ואחר כך נתן להם את התורה. ומנין שריפא אותם, מי שהיה סומא נעשה רואה, שנ׳ וכל העם רואים את הקולות (שמות כ טו). ומי שהיה חרש נעשה שומע, שנ׳ כל אשר דבר י״י נעשה ונשמע (שם כד ז). ומי שהיה חיגר נעשה שלם, שנ׳ ויתיצבו בתחתית ההר (שם יט יז). הוי חידוש דברים אני מחדש בכם ועושה בכם מעין דוגמה העולם הבא. מה לעתיד לבוא אז תפקחנה עיני עיורים (ישעיה לה ה), אף הכא וכל העם רואים (שמות כ טו). מה

יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם
עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת
יוּמָת: יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־
יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ
הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר: יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־
הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם:
טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים
אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה: טז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי

אונקלוס

(יב) וְתַתְחֵם יַת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן מִלְּמִיסַּק בְּטוּרָא וּמִלְּמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (יג) לָא תִקְרַב[פ] בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֵינָשָׁא לָא יִתְקַיֵּים בְּמֵיגַד שׁוֹפָרָא אִינוּן מְרָשַׁן[צ] לְמִסַּק בְּטוּרָא: (יד) וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוַת עַמָּא וְזַמֵּין[ק] יַת עַמָּא וְחַוָּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: (טו) וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ זְמִינִין[ר] לְתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא: (טז) וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה

פ. תתקרב. צ. מותרים. ק. והכן.
ר. מוכנים.

רש"י

(יב) **והגבלת.** קבע להם תחומין לסימן, שלא יקרבו מן הגבול והלאה[א]: **לאמר.** הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן והלאה, ואתה תזהירם על כך: **ונגע בקצהו.** אפילו בקצהו: (יג) **ירה יירה.** מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות[ב]: **יירה.** יושלך למטה לארץ, כמו יָרָה בַּיָּם (לעיל טו ד): **במשך היבל.** כשימשוך היובל קול ארוך, הוא סימן שלוק שכינה והפסקת הקול, וכיון שנסתלק הם רשאין לעלות[ג]: **היבל.** הוא שופר של איל, שכן בערביא קורין לְדִכְרָא יוֹבָלָא[ד]. ושופר של אילו של יצחק היה:

(יד) **מן ההר אל העם.** מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו, אלא מן ההר אל העם[ה]: (טו) **היו נכנים לשלשת ימים.** לסוף שלשת ימים, הוא יום רביעי, שהוסיף משה יום אחד מדעתו, כדברי רבי יוסי, ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות, לא הוסיף משה כלום, ולשלשת ימים, כמו ליום השלישי[ו]: **אל תגשו אל אשה.** כל שלשת ימים הללו, כדי שיהיו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה, שאם ישמש תוך ג׳ ימים, שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא, אבל

מקורי רש"י

לעתיד לבוא ואזני חרשים תפתחנה (ישעיה שם ה), אף הכא ויאמרו כל אשר דבר י״י נעשה ונשמע (שמות כד ז). מה לעתיד לבוא אז ידלג כאיל פסח (ישעיה שם), אף הכא ויוצא משה את העם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית (שמות יט יז). מה לעתיד לבוא ותרון לשון אלם (ישעיה שם), אף הכא ויענו כל העם יחדיו ויאמרו (שמות יט ח). **א.** עי׳ מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק יט): והגבלת את העם סביב לאמר מלמד שקבעו להן תחומין לפי שהוא אומר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמ׳ לד ג) אין לי אלא למזרחו לצפונו ולדרומו ולמערבו מנין ת״ל סביב סביב מכל מקום. **ב.** עי׳ סנהדרין מה ע״א: מניין שבדחייה תלמוד לומר ירה ומנין שבסקילה תלמוד לומר סקל ומנין שבסקילה ובדחייה תלמוד לומר סקל יסקל או ירה יירה ומנין שאם מת בדחייה יצא תלמוד לומר או ירה יירה מניין שאף לדורות כן ת״ל סקל יסקל. **ג.** עי׳ מכילתא (פרשת בחדש ג): במשוך היובל. בשימשוך היובל את קולו אתם רשאין לעלות בהר. **ועי׳** ביצה (ה ע״ב): הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא במשוך היובל למה לי שמע מינה דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. **ועי׳** תענית (כא ע״ב): מצינו בהר סיני שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא. נסתלקה שכינה ממנו אמרה תורה במשוך היובל המה יעלו בהר. **ד.** עי׳ ר״ה (כו ע״א): מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדכרא הוא דתניא אמר רבי עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. **ה.** עי׳ מכילתא (פרשת בחדש ג): וירד משה מן ההר. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה יורד לביתו, אלא מן ההר אל העם. יכול לדיבור זה בלבד ושאר כל הדברות מניין תלמוד לומר וירד ה׳ על הר סיני כבר זה אמור ומה ת״ל וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא יורד לתוך בית אלא מן ההר אל העם. אין לי אלא דברות הר סיני דברות אהל מועד מנין ת״ל שם ל״ד ויצא ודבר אל משה. **ו.** עי׳ שבת (פז ע״א): תנו רבנן, בששי בחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל. רבי יוסי אומר, בשבעה בו. אמר רבא, דכולי עלמא בראש חדש אתו למדבר סיני, כתיב הכא ביום הזה באו מדבר סיני, וכתיב התם החדש הזה לכם ראש חדשים, מה להלן ראש חדש, אף כאן ראש חדש. ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל, כתיב הכא זכור את יום השבת לקדשו, וכתיב התם ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה, מה להלן בעצומו של יום, אף כאן בעצומו של יום. כי פליגי בקביעא דירחא, רבי יוסי סבר, בחד בשבא איקבע ירחא, ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא. בתרי בשבא אמר להו

בִּהְיֹ֣ת הַבֹּ֗קֶר וַיְהִי֩ קֹלֹ֨ת וּבְרָקִ֜ים וְעָנָ֤ן כָּבֵד֙
עַל־הָהָ֔ר וְק֥ל שֹׁפָ֖ר חָזָ֣ק מְאֹ֑ד וַיֶּחֱרַ֥ד כָּל־הָעָ֖ם
אֲשֶׁ֥ר בַּמַּחֲנֶֽה׃ יז וַיּוֹצֵ֨א מֹשֶׁ֜ה אֶת־הָעָ֥ם לִקְרַ֥את
הָאֱלֹהִ֖ים מִן־הַמַּחֲנֶ֑ה וַיִּתְיַצְּ֖בוּ בְּתַחְתִּ֥ית הָהָֽר׃
יח וְהַ֤ר סִינַי֙ עָשַׁ֣ן כֻּלּ֔וֹ מִ֠פְּנֵ֠י אֲשֶׁ֨ר יָרַ֥ד עָלָ֛יו יְהוָ֖ה
בָּאֵ֑שׁ וַיַּ֤עַל עֲשָׁנוֹ֙ כְּעֶ֣שֶׁן הַכִּבְשָׁ֔ן וַיֶּחֱרַ֥ד כָּל־הָהָ֖ר

אונקלוס

בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין
וַעֲנָנָא תַקִּיף[ש] עַל טוּרָא וְקַל שׁוֹפָרָא
תַּקִּיף לַחֲדָא וְזַע כָּל עַמָּא דִי
בְּמַשְׁרִיתָא׃ (יז) וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יַת עַמָּא
לִקְדָמוּת מֵימְרָא[ת] דַיְיָ מִן מַשְׁרִיתָא
וְאִתְעַתָּדוּ[א] בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃
(יח) וְטוּרָא דְסִינַי תָּנֵן כּוּלֵיהּ מִן קֳדָם
דְאִתְגְּלֵי[ב] עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֵישָׁתָא וּסְלֵיק
תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזַע כָּל טוּרָא

ש. חזק. ת. דבר. א. והכינו עצמכם.
ב. שהתגלה.

רש"י

משׁשׁהתה שׁלשׁה ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי
להזריע, וטהור מלטמא את הפולטת[ז]: (טז) **בהית
הבקר.** מלמד שׁהקדים על ידם, מה שׁאין דרך בשׁר
ודם לעשׁות כן שׁיהא הרב ממתין לתלמיד, וכן מצינו
קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה וגו׳ (יחזקאל ג כב), וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל
הַבִּקְעָה וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה׳ עֹמֵד (שׁם כג)[ח]: (יז) **לקראת
האלהים.** מגיד שׁהשׁכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא
לקראת כלה, וזה שׁנאמר ה׳ מסיני בא (דברים לג ב), ולא
נאמר לסיני בא[ט]: **בתחתית ההר.** לפי פשׁוטו ברגלי
ההר. ומדרשׁו, שׁנתלשׁ ההר ממקומו ונכפה עליהם
כגיגית[י]: (יח) **עשׁן כלו.** אין עשׁן זה שׁם דבר, שׁהרי
נקוד השׁי"ן פת"ח, אלא לשׁון פעל, כמו אמר, שׁמר,
שׁמע, לכך תרגומו תָּנַן כֻּלֵּיהּ ולא תרגם תְּנָנָא, וכל עשׁן
שׁבמקרא נקודים קמ"ץ, מפני שׁהם שׁם דבר:
הכבשׁן. שׁל סיד, יכול ככבשׁן זה ולא יותר, תלמוד
לומר בוער באשׁ עד לב השׁמים, ומה תלמוד לומר
כבשׁן, לְשַׁבֵּר את האוזן מה שׁהיא יכולה לשׁמוע, נותן
לבריות סימן הניכר להם. כיוצא בו כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג (הושׁע
יא י), וכי מי נתן כח באריי אלא הוא, והכתוב מושׁלו
כאריה, אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו, כדי
לְשַׁבֵּר את האוזן מה שׁיכולה לשׁמוע. כיוצא בו וְקוֹלוֹ
כְּקוֹל מַיִם רַבִּים (יחזקאל מג ב), וכי מי נתן קול למים
[והלא] (אלא) הוא, ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו
כדי לְשַׁבֵּר את האוזן[כ]:

מקורי רש"י

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, בתלתא אמר להו מצות הגבלה, בארבעה עבוד פרישה. ורבנן סברי בתרי בשבא איקבע ירחא, בתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא, בתלתא אמר להו ואתם תהיו לי, בארבעה אמר להו מצות הגבלה, בחמישה עבוד פרישה. מיתיבי וקדשתם היום ומחר קשיא לרבי יוסי אמר לך רבי יוסי יום אחד הוסיף משה מדעתו דתניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות הוסיף יום אחד מדעתו מאי דריש היום ומחר היום כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו ולילה דהאידנא נפקא ליה שמע מינה. **ז.** משנה מסכת שבת (פרק ט משנה ג): מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שנאמר (שמות יט) היו נכונים לשלשת ימים. **ועי׳** אבות דרבי נתן (פרק ב): איזהו סייג שעשה משה לדבריו הרי הוא אומר ויאמר ה׳ אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר (שמות י"ט ג׳) לא רצה משה הצדיק לומר להם ישראל כדרך שאמר לו הקדוש ברוך הוא אלא כך אמר להם היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שם שם ט"ו) והוסיף להם משה יום אחד מעצמו אלא כך אמר משה ילך איש אצל אשתו ותצא ממנה שכבת זרע ביום השלישי ויהיו טמאים ונמצאו ישראל מקבלים דברי תורה בטומאה מהר סיני אלא אוסיף להם יום שלישי כדי שלא ילך איש אצל אשתו ולא תצא ממנה שכבת זרע ביום השלישי ויהיו טהורים ונמצאו [ישראל] מקבלין [דברי] תורה בטהרה מהר סיני. **ח.** עי׳ מכילתא יתרו (מסכתא דבחדש פרשה ג): ויהי ביום השלישי בהיות הבקר. מלמד שהקדים המקום על ידו לקיים מה שנאמר (שיר השירים א יב) עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. **ט.** עי׳ מכילתא יתרו (מסכתא דבחדש פרשה ג): ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה. אמר ר׳ יוסי, יהודה היה דורש, (דברים לג ב) ויאמר ה׳ מסיני בא, אל תקרא כן, אלא ה׳ לסיני בא, ליתן תורה לישראל או אינו אומר כן, אלא ה׳ מסיני בא, לקבל את ישראל, כחתן זה שהוא יוצא לקראת כלה. **י.** עי׳ שבת פח ע"א: ויתיצבו בתחתית ההר. אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה, מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם. **כ.** עי׳ מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק יט): כעשן הכבשן יכול כעשן הכבשן ודאי ת"ל וההר בוער באש ומה ת"ל כעשן משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו אתה אומר והנה כבוד אלקי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים (יחז׳ מג ב) אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו אתה אומר ה׳ עזוז וגבור ה׳ גבור מלחמה (תה׳ כד ח) אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו אתה אומר אריה שאג מי לא ייראה ה׳ אלקים דבר (עמוס ג ח) אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו אתה אומר יערף כמטר לקחי (דב׳ לב ב) אפשר שהגשמים גדולים מן התורה שהוא מושלה בהן אלא

מְאֹד: יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה
יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה
עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה
אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה: כא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה
לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב: כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים
אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה: כג וַיֹּאמֶר

אונקלוס

לַחֲדָא: (יט) וַהֲוָה קַל שׁוֹפָרָא אָזֵיל
וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם[ג]
יְיָ מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל: (כ) וְאִתְגְּלֵי[ד] יְיָ
עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ
לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה:
(כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוֹת אַסְהֵיד
בְּעַמָּא דִילְמָא יְפַגְּרוּן קֳדָם[ה] יְיָ לְמֶחֱזֵי
וְיִפֹּל מִנְּהוֹן סַגִּי: (כב) וְאַף כַּהֲנַיָּא
דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם[ו] יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן
דִילְמָא יִקְטוֹל[ז] בְּהוֹן יְיָ: (כג) וַאֲמַר

ג. ומלפני. ד. והתגלה. ה. לפני.
ו. שמתקרבים לשמש לפני. ז. יהרוג.

רש"י

(יט) הולך וחזק מאד. מנהג ההדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה, אבל כאן הולך וחזק מאד, ולמה כך, מתחלה לְשַׁבֵּר אזניהם מה שיכולין לשמוע[ל]: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל[מ], שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך[נ], והקדוש ברוך הוא מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע[ס]: יעננו בקול. יענהו על דבר הקול, כמו אֲשֶׁר יַעֲנֶה בָאֵשׁ (מלכים א׳ יח כד), על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה׳ על הר סיני. יכול ירד עליו ממש, תלמוד לומר כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם (לקמן כ יט), מלמד שֶׁהִרְכִּין שמים עליונים ותחתונים, והציען על גבי ההר כמלא על המטה, וירד כשא הכבוד עליהס[ע]: (כא) העד בעם. התרה בהס שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו׳. שלא יהרסו את מצבס, על ידי שֶׁפַּאֲוָתָם אל ה׳ לראות, ויקרבו לגד ההר: ונפל ממנו רב. כל מה שיפול מהס, ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רבים[פ]: יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין, אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהס[צ]: הנגשים אל ה׳. להקריב קרבנות, אף הס אל יסמכו על חשיבותס לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה, יהרוג בהס ויעשה בהס פרצה:

מקורי רש"י

משמיעין את האזן מה שיכולה לשמע. **ל.** עי׳ מכילתא יתרו (בחדש ד): הולך וחזק מאד. מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך מחליש ומעכה אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר. ולמה כך מתחלה כדי לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע. **מ.** עי׳ שם: משה ידבר והאלהים יעננו בקול. רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שאין הקב"ה מדבר עד שמשה אמר דבר שכבר קבלו עליהם בניך, לכך נאמר משה ידבר. אמר לו ר׳ עקיבא, בודאי כי הוא הדבר, ומה ת"ל משה ידבר, אלא מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה והיה הקב"ה מסייעו בקולו, ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע את ישראל. **נ.** עי׳ שיר השירים רבה (פרשה א): רבי יהושע בן לוי ורבנין רבי יהושע אומר ב׳ דברות שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא אנכי ולא יהיה לך הה"ד ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות, ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא, רבי יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי טעמין דרבנין דכתיב ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה, מה עביד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא אחר שנים ושלשה דברות, רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפשי שיטתיה אמרי כתיב (דברים לג) תורה צוה לנו משה כל התורה כולה שש מאות ושלש עשרה מצות הוי תורה בגימטריא עולה כמנין תרי"א מצות דבר עמנו משה, ברם אנכי ולא יהיה לך לא דבר עמנו משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא שמענום. **ס.** עי׳ לעיל הערה מ. **ע.** עי׳ מכילתא יתרו (מסכתא בחדש פרשה ד): וירד ה׳ על הר סיני. שומע אני על כלו ת"ל על ראש ההר. יכול ממש שירד הכבוד והציעו על הר סיני ת"ל כי מן השמים. מלמד שהרכין הקב"ה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והציען על הר סיני כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה וכאדם שהוא מדבר מעל הכר שנאמר (ישעיה ס"ד) כקדוח אש המסים מים תבעה אש וכן הוא אומר שם בעשותך נוראות. רבי יוסי אומר (תהלים קט"ו) השמים שמים לה׳ לא עלה אליהו למעלה ולא ירד הכבוד למטה אלא מלמד שאמר המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה׳ למשה. **פ.** עי׳ שם: ונפל ממנו רב. מלמד שנתנה רשות לשלוחים לחבל יחידי שיפול מהם הרי הוא עלי ככולם מלמד שאף אחד ממעט על ידי כלן יחידי שיוטל מהם הרי הוא עלי כנגד כל מעשה בראשית שנא׳ זכריה ט׳ כי לה׳ עין אדם. **צ.** עי׳ זבחים (קטו ע"ב): תניא וגם הכהנים הנגשים אל ה׳ יתקדשו ר׳ יהושע בן קרחה אומר זו פרישות בכורות.

מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי
כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר
וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ
אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֱרְסוּ
לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה
אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ ס ב אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

בציבור קוראים עשרת הדברות בטעם העליון תמצא להלן בעמוד רלד

אונקלוס

מֹשֶׁה קֳדָם״ יְיָ לָא יֵיכוֹל עַמָּא לְמֵיסַק לְטוּרָא דְסִינָי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵידְתָּ בָּנָא לְמֵימַר תְּחֵים יַת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי׃ (כד) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוֹת וְתִיסַק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יְפַגְרוּן לְמִיסַק קֳדָם״ יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל׳ בְּהוֹן׃ (כה) וּנְחַת מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃ (א) וּמַלֵּיל יְיָ יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵּין לְמֵימָר׃ (ב) אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם

ח. לפני. ט. לפני. י. יהרוג.

רש״י

(כג) **לא יוכל העם.** איני צריך להעיד בהם, שהרי מותרין ועומדין הם היום שלשת ימים, ולא יוכלו לעלות, שאין להם רשות: (כד) **לך רד.** והעד בהם שנית, שמזרזין את האדם קודם מעשה, וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה[ק]: **ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים.** יכול אף הם עמך, תלמוד לומר ועלית אתה, אמור מעתה, אתה מחילה לעצמך, ואהרן מחילה לעצמו, והכהנים מחילה לעצמם, משה נגש יותר מאהרן, ואהרן יותר מן הכהנים, והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה׳[ר]: **פן יפרץ בם.** אף על פי שהוא נקוד חטף קמ״ץ, אינו זז מגזרתו, כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפו״ס, כשהיא [באה] (סמוכה) במקף, משתנה הנקוד לחטף קמ״ץ: (כה) **ויאמר אלהם.** התראה זו: **כ** (א) **וידבר אלהים.** אין אלהים אלא דיין, וכן הוא אומר אלהים אלא תקלל ותרגומו דַּיָּנָא, לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות, יכול אף עשרת הדברות כן, תלמוד לומר וידבר אלהים, דיין להפרע[א]: **את כל הדברים האלה.** מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא עשרת הדברות בדבור אחד, מה שאי אפשר לאדם לומר כן, אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך, שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו[ב]: **לאמר.** מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו[ג]: (ב) **אשר הוצאתיך מארץ מצרים.** כדאי היא ההוצאה, שתהיו משועבדים לי[ד]. דבר אחר, לפי שנגלה בית כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים, שנאמר [וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל] וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר (לקמן כד י), זו היתה לפניו בשעת השעבוד, וכעכשו השמים משנגאלו, הואיל ואני משתנה במראות, אל תאמרו שמי רשויות הן, אנכי

מקורי רש״י

ק. עי׳ מכילתא שם: רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקב״ה שחזר בו ובדברו אלא מזרזין לאדם בשעת תלמוד ומזרזין את האדם בשעת מעשה. **ר.** עי׳ מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק יט): ויאמר אליו ה׳ לך רד ועלית יכול הכל עלו עמו ת״ל והעם אל יהרסו לעלות יכול הכהנים עלו עמו ת״ל ועלית אתה ואהרן עמך ואין הכהנים עמך. יכול אהרן היה עמו במחיצה ת״ל ונגש משה לבדו אל ה׳ אמור מעתה משה מחיצה לעצמו ואהרן מחיצה לעצמו. **ועי׳** ילקוט שמעוני תורה (רמז רפה): ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם [י״ט, כ״ד] יכול הכל יעלו ת״ל והעם אל יהרסו לעלות אל ה׳ [י״ט, כ״ד] יכול יעלו אף הכהנים עמך ת״ל ועלית אתה [י״ט, כ״ד] אמור מעתה מה אתה עושה מחיצה לעצמך אף הן מחיצה לעצמן והעם [י״ט, כ״ד] כל עיקר אל יעלו אל יהרסו לעלות וגו׳ שמא יתריעו. **א.** עי׳ מכילתא יתרו (מסכתא בחדש פרשה ד): וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין ליפרע ונאמן לקבל שכר. **ב.** עי׳ שם: את כל. בדבור אחד מה שאי איפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר וידבר אלהים את כל הדברי׳ האלה לאמר. אם כן מה ת״ל אנכי ה׳ אלהיך לא יהיה לך מלמד שאמר הקב״ה בדיבור אחד עשרת הדברות חזר ופירשן דיבור דיבור בפני עצמו. שומע אני אף כל דברות שבתורה נאמרו כולם בדיבור אחד ת״ל את כל הדברים האלה נאמרו בדיבור אחד ושאר כל הדיברות דיבור דיבור בפני עצמו. **ג.** עי׳ שם: לאמר. שהיו אומרי׳ על הן הן ועל לאו לאו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר על הן הן ועל לאו הן. **ד.** עי׳ מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק כ): אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אפילו אין לי עליך אלא שהוצאתיך מארץ מצרים, כדאי.

מִבֵּית עֲבָדִים׃ ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים
עַל־פָּנָי׃ ד לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם
מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם
כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹקֵד עֲוֹן אָבֹת

אונקלוס

מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ (ג) לָא יֶהֱוֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִינִי[א]׃ (ד) לָא תַעֲבִיד לָךְ צֵילֶם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרָע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ (ה) לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן

א. חוץ ממני.

רש"י

הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל היס[ה]. דבר אחר, לפי שהיו שומעין קולות הרבה, שנאמר אֶת הַקּוֹלֹת (לקמן פסוק טו), קולות בחין מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ, אל תאמרו רשויות הרבה הן[ו]. ולמה אמר לשון יחיד אלהיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל, וזהו שאמר לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ (לקמן לב יא), לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים, אלא לי לבדי[ז]: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו, או איזו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים, תלמוד לומר ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים, אמור מעתה, עבדים למלך היו, ולא עבדים לעבדים[ח]: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר, לפי שנאמר לא תעשה לך, אין לי אלא שלא יעשה, העשוי כבר מנין שלא יקיים, תלמוד לומר לא יהיה לך[ט]: אלהים אחרים. שאינן אלהות, אלא אחרים עשאום אלהים עליהם. ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי, שגגאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלהות אצלו. דבר אחר אלהים אחרים, שהם אחרים לעובדיהם, נוטעים אליהם ואינן עונים אותם, ודומה כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם[י]: על פני. כל זמן שאני קיים, שלא תאמר לא נצטוו על עבודת אלילים אלא אותו הדור[כ]: (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. מקנא להפרע, ואינו עובר על מדתו למחול על עון עבודת אלילים[ל]. כל לשון קנא אנפרי"מנט בלע"ז (אייפערנד), נותן לב ליפרע:

מקורי רש"י

ה. עי' שם (פרשה ה): אנכי ה' אלהיך. למה נאמר, לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות שנאמר (שמות ט"ו ה') איש מלחמה. נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים שנאמר (שם כ"ד) ויראו את אלהי ישראל וכשנגאלו מה הוא אומר שם וכעצם השמים ואומר (דניאל ז') חזה הוית עד די כרסוון רמיו ואומר שם נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי וגו'. **ו.** עי' שמות רבה (פרשה כט סי' א): אנכי ה' אלהיך, הה"ד (דברים ד) השמע עם קול אלהים, המינין שאלו את ר' שמלאי א"ל אלוהות הרבה יש בעולם אמר להם למה אמרו לו שהרי כתיב השמע עם קול אלהים, אמר להם שמא כתוב מדברים אלא מדבר, אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה רצוץ, לנו מה אתה משיב, חזר ר' לוי ופירשה אמר להם השמע עם קול אלהים, כיצד אילו היה כתוב קול ה' בכחו לא היה העולם יכול לעמוד, אלא קול ה' בכח, בכח של כל אחד ואחד, הבחורים לפי כחן והזקנים לפי כחן והקטנים לפי כחן. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה יש בשמים אלא תהיו יודעים שאני הוא ה' אלהיך, שנא' (שם ה) אנכי ה' אלהיך. **ז.** עי' שמות רבה (פרשה מג פסקה ה): אמר ריב"ל בשם רשב"י פתח של תשובה פתח לו הקב"ה (שמות כ) אנכי ה' אלהיך בסיני למשה בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפייס את האלהים ולא היה שומע לו אמר לו אפשר שלא נעשה בהם מדת הדין על שבטלו את הדיבור אמר משה רבון העולם כך אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך אלהיכם לא נאמר לא לי אמרת שמא להם אמרת ואני בטלתי את הדבור, אתמהא לי. הוי ויחל משה וגו' אר"ש דסכנין בשם ר' לוי לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים (ויקרא יט) אני ה' אלהיכם וכן בכל המצות אומר אני ה' אלהיכם ולא אמר עוד אני ה' אלהיך. **ח.** עי' מכילתא יתרו (מסכתא דבחדש, פרשה ה): אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. עבדים למלכים היו, אתה אומר עבדים למלכים היו, או אינו אלא עבדים לעבדים היו. כשאומר (דברים ז ח) ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים, עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים. **ט.** עי' שם (סי' ו): לא יהיה לך אלהים אחרים. למה נאמר, לפי שנאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה, אין לי אלא שלא תעשו העשוי כבר מנין שלא יקיים תלמוד לומר לא יהיה לך. **י.** עי' שם: אלהים אחרים. וכי אלוהות הן והלא כבר נאמר (ישעיה ל"ז) ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המן ומה תלמוד לומר אלהים אחרים אלא שאחרים קוראין אותם אלוהות. דבר אחר אלהים אחרים שהם מאחרין הטובה מלבא לעולם. דבר אחר אלהים אחרים שהם עושין את אלהיהם אחרונים. דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם וכן הוא אומר (שם מ"ו) והן יצעק אליו ולא יענה ומצרתו לא יושיענו. **כ.** עי' שם: על פני. למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לישראל לומר לא נצטווה על עבודה זרה אלא מי שיצא למצרים לכך נאמר על פני לומר מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים אף אתה ובנך ובן בנך לא תעבוד עבודה זרה עד סוף כל הדורות. **ל.** עי' שם: אל קנא בקנאה אני נפרע מן עבודה זרה אבל רחום וחנון אני בדברים אחרים.

עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי:
ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי:
ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: פ
ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: ט שֵׁשֶׁת יָמִים
תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי
שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה

ב. מורדים. ג. דור. ד. דור. ה. כאשר הבנים מממשיכים לחטוא אחרי אבותם. ו. תישבע בשם. ז. לחינם. ח. אשר ישבע בשמו לשקר. ט. לפני.

אונקלוס

עַל בְּנִין מְרָדִין[ב] עַל דַּר[ג] תְּלִיתָי וְעַל
דַּר[ד] רְבִיעָי לְשַׂנְאַי כַּד מְשַׁלְמִין בְּנַיָּא
לְמֶחֱטֵי בָּתַר אַבְהַתְהוֹן[ה]: (ו) וְעָבֵיד
טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרַחֲמֵי וּלְנַטְרֵי
פִּיקוּדָי: (ז) לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא[ו] דַיְיָ
אֱלָהָךְ לְמַגְּנָא[ז] אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יַת
דְּיֵימֵי בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁיקְרָא[ח]: (ח) הֱוֵי
דְכִיר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדְּשׁוּתֵיהּ:
(ט) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל
עִיבִידְתָּךְ: (י) וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא
קֳדָם[ט] יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד כָּל
עִיבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ
וְאַמְתָּךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָא דִי בְקִרְוָךְ:
(יא) אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ

רש"י

לשנאי. כתרגומו, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: (ו) נוצר חסד. שאדם עושה, לשלם שכר עד לאלפים דור, נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות, שזו לארבעה דורות, וזו לאלפים[מ]: (ז) לשוא. (השני לשון שקר, כתרגומו) כְּמָה דְּתֵימַר אי זהו שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע, על עמוד של אבן שהוא של זהב, (הראשון לשון מגן, כתרגומו) זה הנשבע לחנם ולהבל על שלו עץ, ועל אבן אבן[נ]: (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, וכן מְחַלְּלֶיהָ מוֹת יוּמָת (לקמן לא יד) וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים (במדבר כח ט), וכן לא תְלַבֵּשׁ שַׁעַטְנֵז וכו׳ גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָּךְ (דברים כב יא-יב), וכן עֶרְוַת אֵשֶׁת אָחִיךָ (ויקרא יח טז) יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ (דברים כה ה), הוא שנאמר אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְתִּי (תהלים סב יב). זכור לשון פעול הוא, כמו אָכוֹל וְשָׂתוֹ (ישעיה כב יג), אָלוּז וּבָכֹה (שמואל ב׳ ג טז), וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה, תהא מזמינו לשבת[ס]: (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת, יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה, שלא תהרהר אחר מלאכה[ע]: (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים, או אינו אלא גדולים, אמרת, הרי כבר מוזהרין הם, אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים[פ], וזה ששנינו (שבת קכא ע"א) קטן שבא לכבות, אין שומעים לו, מפני ששביתתו עליך:

מקורי רש"י

מ. עי׳ תוספתא סוטה (פרק ד הלכה א): אין לי אלא מדת פורעניות שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו מדת הטוב מנין אמרת מרובה מדת הטוב ממדת הפורענות על אחת מחמש מאות במדת הפורענות כתוב (שמות לד) עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים במדת הטוב כתוב (שם) ועושה חסד לאלפים הוי אומר מרובה מדת הטוב ממדת פורענות על אחד מחמש מאות. נ. עי׳ שבועות (כט ע"א): (מתני׳) איזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב ועל האיש שהוא אשה ועל האשה שהיא איש. ס. עי׳ מכילתא יתרו (בחדש פרשה ז): זכור ושמור (דברים ה׳) שניהם נאמרו בדיבור אחד. (שמות ל"א) מחלליה מות יומת במדבר כ"ח וביום השבת שני כבשים שניהם בדבור אחר נאמרו. ויקרא י"ח ערות אשת אחיך דברים כ"ה יבמה יבא עליה שניהם נאמרו בדיבור אחד. שם כ"ב לא תשבש שעטנז שם וגדילים תעשה לך שניהם נאמרו בדיבור אחד. מה שאי אפשר לאדם לומר כן שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו ירמיה כ"ג הלא כל דברי כאש נאם ה׳. זכור ושמור זכור מלפניו ושמור מלאחריו. מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש משל לזאב שהוא טורד מלפניו ומלאחריו. אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן חנניה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת. רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת. ע. עי׳ שם: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. וכי איפשר לו לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים אלא שבות כאלו מלאכתך עשויה. דבר אחר שבות ממחשבת עבודה ואומר ישעיה נ"ח אם תשיב משבת רגליך ואומר שם אז תתענג על ה׳. פ. עי׳ שם: רבי אחאי בן יאשיה אומר אתה ובנך ובתך. אלו הקטנים. או אלו הגדולים אמרת והלא כבר מוזהרים הם הא מה תלמוד לומר אתה ובנך ובתך אלו קטנים.

אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יג לֹא תִרְצָח ס לֹא תִנְאָף ס
לֹא תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס יד לֹא
תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ
וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ שביעי
טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם

אונקלוס

יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא יַת יַמָּא וְיַת כָּל
די בְהוֹן וְנַח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן
בָּרִיךְ יְיָ יַת יוֹמָא דְשַׁבַּתָּא וְקַדְּשֵׁיהּ׃
(יב) יַקַּר יַת אָבוּךְ וְיַת אִמָּךְ בְּדִיל
דְיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵב לָךְ׃ (יג) לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃
לָא תִגּוּף׃ לָא תִגְנוֹב׃ לָא תַסְהֵיד
בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ (יד) לָא
תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִיתַּת
חַבְרָךְ וְעַבְדֵיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ
וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל די לְחַבְרָךְ׃ (טו) וְכָל
עַמָּא חָזַן יַת קָלַיָּא וְיַת בָּעוּרַיָּא[י]

י. נפש. כ. הבוערים.

רש"י

(יא) **וינח ביום השביעי.** כביכול הכתיב בעצמו מנוחה, ללמד היימנו קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת[צ]: **ברך. ויקדשהו.** ברכו במן לכופלו בששי לתת משנה, וקדשו במן שלא היה יורד בו[ק]: (יב) **למען יארכון ימיך.** אם תכבד יאריכון, ואם לאו יקצרון, שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים, מכלל הן לאו ומכלל לאו הן[ר]: (יג) **לא תנאף.** אין ניאוף אלא בנשת איש, שנאמר מות יומת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת (ויקרא כ יז), ואומר הָאִשָּׁה הַמְנָאָפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת זָרִים[ש] (יחזקאל טז לב): **לא תגנב.** בגונב נפשות הכתוב מדבר, לא תִּגְנֹבוּ (ויקרא יט יא) בגונב ממון, או איזו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות, אמרת, דבר הלמד מעצמו, מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין, אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין[ת]: (טו) **וכל העם ראים.** מלמד שלא היה בהם אחד סומא, ומנין שלא היה בהם אלם, תלמוד לומר ויענו כל העם, ומנין שלא היה בהם חרש, תלמוד לומר נעשה ונשמע[א]: **ראים את הקולת.** רואין את הנשמע, שאי אפשר לראות במקום אחר[ב]: **את הקולת.** היוצאין מפי הגבורה[ג]:

מקורי רש"י

צ. עי' שם: וינח ביום השביעי. וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר ישעיה מ' לא ייעף ולא ייגע ואומר שם נותן ליעף כח ואומר תהלים ל"ג בדבר ה' שמים נעשו ומה תלמוד לומר וינח אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי והרי דברים קל וחומר מי שאין לפניו יגיעה הכתיב על עצמו שברא עולמו בששה ונח בשביעי אדם שנאמר בו איוב ה' אדם לעמל יולד על אחת כמה וכמה. **ק.** עי' שם: על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. ברכו במן וקדשו במן דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר ברכו במן וקדשו בברכה. רבי יצחק אומר ברכו במן וקדשו במקושש. רבי שמעון בן יוחאי אומר ברכו במן וקדשו במאורות. רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום רבי שמעון ברכו במן וקדשו במאור פניו של אדם הראשון על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. **ר.** שם (פרשה ח): כבד את אביך ואת אמך. אם כבדתן למען יאריכון ימיך ואם לאו למען יקצרון. שדברי תורה נוטריקון שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן. **ש.** עי' מדרש תנאים דברים (פרק ה): לא תנאף זו אזהרה לנואף עם אשת איש. **ת.** עי' שם: לא תגנוב. למה נאמר לפי שהוא אומר שמות כ"א וגונב איש ומכרו עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא תגנוב. והרי זה אזהרה לגונב נפש אתה אומר לגונב נפש או אינו אלא לגונב ממון כשהוא אומר ויקרא י"ט לא תגנובו הרי אזהרה לגונב ממון הא מה תלמוד לומר לא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר. או הרי זה אזהרה לגונב ממון ולא אזהרה לגונב נפש. אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות. ועוד אמרת שלש מצות נאמרו בענין זה שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשת מה מפורשת מצות שחייבין עליה מיתות בית דין אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת בית דין הא אין עליה לזמר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון הרי זה אזהרה לגונב נפש והלא אזהרה לגונב ממון. **א.** עי' שם (פרשה ט): וכל העם רואים את הקולות. ר' אליעזר אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כלן לפני הר סיני לקבל את התורה לא היה בהם סומין שנאמר וכל העם רואין. מגיד שלא היה בהם אלמים (שמות י"ט) ויענו כל העם יחדו. ומלמד שלא היה בהן חרשין שנאמר (שם כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ומנין שלא היה בהם חגרים שנאמר (שם י"ט) ויתיצבו בתחתית ההר. ומלמד שלא היה בהם טפשים שנאמר דברים ד' אתה הראת לדעת. **ב.** עי' שם: וכל העם רואים את הקולות. רואין הנראה ושומעין הנשמע דברי ר' ישמעאל. רבי עקיבא אומר רואין ושומעין הנראה ואין דבר שלא יצא מפי הגבורה ונחצב על הלוחות שנאמר (תהלים כ"ט) קול ה' חוצב להבות אש: וכל העם רואין. **ג.** עי' הערה הקודמת.

וְאֵת֙ ק֣וֹל הַשֹּׁפָ֔ר וְאֶת־הָהָ֖ר עָשֵׁ֑ן וַיַּ֤רְא הָעָם֙ וַיָּנֻ֔עוּ
וַיַּעַמְד֖וּ מֵרָחֹֽק׃ טז וַיֹּאמְרוּ֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה דַּבֶּר־אַתָּ֥ה
עִמָּ֖נוּ וְנִשְׁמָ֑עָה וְאַל־יְדַבֵּ֥ר עִמָּ֛נוּ אֱלֹהִ֖ים פֶּן־נָמֽוּת׃
יז וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֣ה אֶל־הָעָם֮ אַל־תִּירָ֒אוּ֒ כִּ֗י לְבַעֲבוּר֙
נַסּ֣וֹת אֶתְכֶ֔ם בָּ֖א הָאֱלֹהִ֑ים וּבַעֲבוּר֙ תִּהְיֶ֣ה יִרְאָת֣וֹ
עַל־פְּנֵיכֶ֖ם לְבִלְתִּ֥י תֶחֱטָֽאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹ֥ד הָעָ֖ם מֵרָחֹ֑ק
וּמֹשֶׁה֙ נִגַּ֣שׁ אֶל־הָעֲרָפֶ֔ל אֲשֶׁר־שָׁ֖ם הָאֱלֹהִֽים׃ ס
מפטיר יט וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה כֹּ֥ה תֹאמַ֖ר אֶל־בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֑ל אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם כִּ֤י מִן־הַשָּׁמַ֔יִם דִּבַּ֖רְתִּי

אונקלוס

וְיַת קַל שׁוֹפָרָא וְיַת טוּרָא תָּנֵין
וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק׃
(טז) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמָּנָא
וּנְקַבֵּיל וְלָא יְמַלֵּיל עִמָּנָא יְיָ דִילְמָא
נְמוּת׃ (יז) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא
תִדַחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יַתְכוֹן
אִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא[ל] דַיְיָ וּבְדִיל דִתְהֵי
דַחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְלָא
תְחוֹבוּן׃ (יח) וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק
וּמֹשֶׁה קָרֵיב לְצֵית אַמִיטְתָא[מ] דְתַמָּן
יְקָרָא[נ] דַיְיָ׃ (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן
חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית

ל. נגלה לכם כבוד. מ. התקרב לכוון הערפל.
נ. כבוד.

רש"י

וינעו. אין נוע אלא זיע[ד]: ויעמדו מרחק. היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל, כאורך מחניהם, ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם, שנאמר מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן[ה] (תהלים סח יג): (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם, שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם[ו]: נסות. לשון הרמה וגדולה, כמו הָרִימוּ נֵס (ישעיה סב י), אָרִים נִסִּי (שם מט כב), וְכַנֵּס עַל הַגִּבְעָה (שם ל יז), שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. על ידי שראיתם אותו יָרְאוּי וּמְאֻיָּם, תדעו כי אין זולתו, ותירא מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות, חושך, ענן, וערפל, שנאמר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל (דברים ד יא). ערפל הוא עב הענן, שנאמר לו הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן[ז] (לעיל יט ט): (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים משיחין לו, שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין[ח]: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחר אומר, וירד ה' על הר סיני, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם, מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה (דברים ד לו), כבודו בשמים, ואשו וגבורתו על הארץ. דבר אחר, הִרְכִּין השמים ושמי השמים, והציען על ההר, וכן הוא אומר וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד[ט] (תהלים יח י):

מקורי רש"י

ד. עי' שם: וירא העם וינועו. אין נוע אלא זיע שנאמר (ישעיה כ"ד) נוע תנוע הארץ. ה. עי' שם: ויעמדו מרחוק. חוץ משנים עשר מיל. מגיד שהיו ישראל נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפניהם שנים עשר מיל הרי עשרים וארבעה מיל על כל דיבור ודיבור נמצאו מהלכים באותו היום מאתים וארבעים מיל באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם שנאמר תהלים ס"ח מלכי צבאות ידודון ידודון ידודון בהליכ' וידודון בחזרה ולא במלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה שנא' (שיר השירים ב) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. ו. עי' שם: כי לבעבור נסות אתכם. בשביל לגדל אתכם בין האומות בא האלהים. ז. עי' שם: ומשה נגש אל הערפל. לפנים משלשה מחיצות חשך ענן וערפל חשך מבחוץ ענן מבפנים ערפל לפני לפנים שנא' ומשה נגש אל הערפל. וכן עיין שם: ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן. בענן עבה, ואי זה זה, זה ערפל, שנא' (שמות כ יח) ומשה נגש אל הערפל. ח. עי' שם: אתם ראיתם כי מן השמים. הפרש בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם. ר' נתן אומר פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם. ט. עי' שם: כי מן השמים דברתי עמכם. כתוב אחד אומר כי מן השמים וכתוב אחר (שמות י"ט) וירד ה' על הר סיני, כיצד יתקיימו שני מקראות הללו, הכריע השלישי (דברים ד') מן השמים השמיעך את קולו ליסרך דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר מלמד שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים שנאמר (תהלים י"ח) ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו. רבי אומר וירד ה' על הר סיני ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה שומע אני בשמועו אמרת ומה אחד משמש שמשין הרי הוא בא במקומו ושלא במקומו קל וחומר לכבודו של מי שאמר והיה העולם.

עִמָּכֶם: כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב
לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי
וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ
וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי
אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים

אונקלוס

עִמְּכוֹן: (כ) לָא תַעֲבְדוּן קֳדָמַי דַּחֲלַן[ס] דִּכְסַף וְדַחֲלַן[ע] דִּדְהָב לָא תַעֲבְדוּן לְכוֹן: (כא) מַדְבַּח אֲדַמְתָּא תַּעֲבֵיד קֳדָמַי וּתְהֵי[פ] דַּבַּח עֲלוֹהִי יָת עַלְוָתָךְ וְיָת נִיכְסַת קוּדְשָׁךְ[צ] יָת עֲנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אָתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכָתִי לָךְ[ק] וַאֲבָרֵכִינָךְ: (כב) וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין

ס. לפני יראת. ע. יראת. פ. לפני ותהיה. צ. זבחי קדשך. ק. אשרה שכינתי שם אשלח ברכתי לך.

רש"י

(כ) **לא תעשון אתי.** לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום[י]: **אלהי כסף.** בא להזהיר על הכרובים, שאתה עושה לעמוד אתי, שלא יהיו של כסף, שאם שניתם לעשותם של כסף, הרי הן לפני כאלהות[כ]: **ואלהי זהב.** בא להזהיר שלא יוסיף על ד׳, שאם עשית ד׳, הרי הן לפני כאלהי זהב[ל]: **לא תעשו לכם.** לא תאמר, הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים, לכך נאמר לא תעשו לכם[מ]: (כא) **מזבח אדמה.** מחובר באדמה, שלא יבנו על גבי עמודים או על גבי כיפין (נ"א בסים). דבר אחר, שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן[נ]: **תעשה לי.** שתהא תחלת עשייתו לשמי[ס]: **וזבחת עליו.** אלו, כמו וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה (במדבר ג כ), או אינו אלא עליו ממש, תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח המזבח[ע]: **את עלתיך ואת שלמיך.** אשר מלאנך ומבקרך: **את צאנך ואת בקרך.** פירוש לאת עולתיך ואת שלמיך: **בכל המקום אשר אזכיר את שמי.** אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי, שם אבוא אליך וברכתיך, אשרה שכינתי עליך, מכאן אתה למד, שלא ניתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם, וזהו בית הבחירה, שם נתן רשות להכניס להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם[פ]: (כב) **ואם מזבח אבנים.** רבי ישמעאל אומר, כל אם ואם שבתורה רשות, חוץ מג׳, ואם מזבח אבנים תעשה לי, הרי אם זה משמש בלשון כאשר, כאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית, שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים, שנאמר אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת

מקורי רש"י

י. עי׳ שם (פרשה י): לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. רבי ישמעאל אומר דמות שמשיי המשמשין לפני במרום לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים ולא דמות כרובים. **כ.** עי׳ שם: אלהי כסף למה נאמר והלא כבר נאמר אלהי זהב ומה תלמוד לומר אלהי כסף לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להם של זהב עושים אותו של כסף. שומע אני אף כרובין כן, תלמוד לומר אלהי כסף, הא אם אינו נותן של זהב הרי הם כאלהי כסף. **ל.** עי׳ שם: אלהי כסף ואלהי זהב. למה נאמר לפי שהוא אומר שמות כ"ה ועשית שנים כרובים זהב אמר הריני עושה ארבעה תלמוד לומר אלהי כסף אם הוספת על שנים הרי הם כאלהי זהב. **מ.** עי׳ שם: לא תעשו לכם. שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבית המקדש הריני עושה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, תלמוד לומר לא תעשו לכם. **נ.** עי׳ שם (פרשה יא): ר׳ ישמעאל אומר מזבח אדמה תעשה לי שלא תבנהו על גבי כיפים ולא על גבי עמודים. רבי נתן אומר חלול באדמה נעשה שנא׳ (שמות כ"ז) נבוב לוחות תעשה אותו. איסי בן עקיבא אומר מזבח נחשת מלא אדמה תעשה לי, שנאמר (מלכים א ח) כי מזבח הנחשת אשר לפני ה׳ קטן מהכיל את העולה. **ס.** עי׳ שם: מזבח אדמה תעשה לי. מזבח מיוחד לי שלא תבנהו מתחלה לשום אחר. **ע.** עי׳ שם: וזבחת עליו, עליו כנגדו. אתה אומר עליו כנגדו או אינו אלא עליו כמשמעו, והדין נותן, ומה אם צפון המזבח שאינו כשר לכפרה כשר לשחיטה, ראש המזבח שהוא כשר לכפרה, דין הוא שיוכשר לשחיטה; והרי המזבח הפנימי יוכיח שהוא כשר לכפרה ואינו כשר לשחיטה, והוא יוכיח על מזבח החיצון, אף על פי שהוא כשר לכפרה לא יוכשר לשחיטה; לא, אם אמרת במזבח הפנימי שאינו לא מכשיר ולא מתיר ואינו גומר הכפרה, לפיכך לא יוכשר לשחיטה, תאמר במזבח החיצון שהוא מתיר ומכשיר וגומר את הכפרה, לפיכך יוכשר לשחיטה, ת"ל (דברים יב כז) ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה׳ אלהיך, הבשר והדם בראש המזבח ואין שחיטה בראש המזבח. רבי יוסי אומר, אף לשחוט בראש המזבח, והכתוב מסייעו, שנאמר (שמות כ כא) מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו וגו׳. **פ.** עי׳ ספרי נשא (פיסקא לט): אלהיך. מקיש בניו לו מה הוא בנשיאות כפים אף בניו בנשיאות כפים. כה תברכו את בני ישראל. בשם המפורש. אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת"ל ושמו את שמי על בני ישראל בשם המפורש. ובמדינה בכינוי דברי ר׳ יאשיה. ר׳ יונתן אומר הרי הוא אומר שמות כ בכל המקום אשר אזכיר את שמי. זה מקרא מסורס בכל מקום שאני נגלה עליך שם תהיה מזכיר את שמי. אכן אני נגלה עליך בבית הבחירה אף אתה לא תזכיר את שמי כי אם בבית הבחירה. מכאן אמרו שם המפורש אסור לומר בגבולים.

תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ
עָלֶיהָ וַתְּחַלְּלֶהָ: כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי
אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו: פ פ פ

אונקלוס

תַּעֲבֵד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן
דִּילְמָא תְּרִים חַרְבָּךְ עֲלָהּ וּתְחַלִּינָהּ:
(כג) וְלָא תֵיסַק בְּדַרְגִין עַל מַדְבְּחִי
דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיָיתָךְ עֲלוֹהִי:

ר. לפני. ש. מפוסלות שמא.

ע״ב פסוקים. יונד״ב סימן, ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו בישעיה פרק ו׳ – ז׳

רש״י

תִּבְנֶה (דברים כז ו). וכן אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה (לקמן כב כד), חובה הוא, שנאמר וְהַעֲבַטְתָּ תַּעֲבִיטֶנּוּ (דברים טו ח), ואף זה משמש בלשון כאשר. וכן וְאִם תַּקְרִיב מִנְחַת בְּכוּרִים (ויקרא ב יד), זו מנחת העומר שהיא חובה, ועל כרחך אין אם הללו תלוין, אלא ודאין, ובלשון כאשר הם משמשים[צ]: גזית. לשון גזיזה, שפוסלן [ומכתתן] (ומסתתן) בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן, שהוא דילמא, פן תניף חרבך עליה[ק]: ותחללה. הא למדת, שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם, והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד, שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל, והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות, על ידי שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל, המטיל שלום בין איש לאשתו, בין משפחה למשפחה, בין אדם לחבירו, על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות[ר]: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח, לא תעשהו מעלות מעלות, אשקונ״ש בלע״ז (שטופען שטאפלען), אלא חלוק יהא ומשופע[ש]: אשר לא תגלה ערותך. שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך, ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש, שהרי כתיב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד (לקמן כח מב), מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא, ואתה נוהג בהם מנהג בזיון, והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן, אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמות יוצרך, ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה[ת]:

חסלת פרשת יתרו

מקורי רש״י

צ. עי׳ מכילתא שם: ואם מזבח אבנים תעשה לי. רבי ישמעאל אומר כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה. (ויקרא ב׳) ואם תקריב מנחת בכורים חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר שם תקריב את מנחת בכוריך חובה ולא רשות. כיוצא בו (שמות כ״ב) אם כסף תלוה את עמי וגו׳ חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר (דברים ט״ו) העבט תעביטנו חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר דברים כ״ז אבנים שלמות תבנה רשות אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת״ל מזבח אבנים תעשה לי רשות ולא חובה ומה תלמוד לומר ואם מזבח אבנים אלא רצה של אבנים יעשה של לבנים עושה. והרי דברים קל וחומר לשאר כל הכלים ומה אם מזבח החמור אם רצה לשנות ישנה קל וחומר לשאר כל הכלים. **ק.** עי׳ ראש השנה ג ע״א: אמר ריש לקיש, כי משמש בארבע לשונות, אי, דילמא, אלא, דהא. **ר.** עי׳ מכילתא שם: כי חרבך הנפת עליה וגו׳. מכאן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל לקצר שנותיו של אדם אינו רשאי להניף המקצר על המאריך. רבי יוחנן בן זכאי אומר הרי הוא אומר דברים כ״ז אבנים שלמות תבנה אבנים שמטילות שלום. והרי דברים ק״ו ומה אם אבנים מזבח שאינם לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב״ה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאיש בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבא עליו פורענות. **ש.** עי׳ שם: ולא תעלה במעלות על מזבחי. מכאן אמרו, עשה כבש למזבח. ועי׳ מכילתא דרשב״י (פרק כ): למה נאמר ולא תעלה במעלות שלא יעשה לו מעלות. **ת.** עי׳ מכילתא דרבי ישמעאל שם: אשר לא תגלה ערותך עליו. עליו אי אתה פוסע פסיעה גסה אבל אתה פוסע פסיעה גסה בהיכל ובקדש הקדשים. שהיה בדין ומה אם מזבח הקל אסור לפסוע בו פסיעה ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שאסור לפסוע פסיעה גסה בהן לפי שהן חמורין ת״ל אשר לא תגלה ערותך עליו בו אי אתה פוסע פסיעה יתירה אבל אתה פוסע פסיעה יתירה בהיכל ובקדש הקדשים. והרי דברים ק״ו ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה אמר הקדוש ברוך הוא לא תנהג בהן מנהג בזיון חבריך שהוא בדמותו של מי שאמר והי׳ העולם דין הוא שלא תנהוג בו מנהג בזיון אשר לא תגלה ערותך עליו.